

הלכות מעשיות

שיעורו של מורנו הגאון הרב מצליח-חי מאזוז שליט"א

גליון קפ"ד

שודר בערוץ "קול ברמה" בתכנית "בית ההוראה"

העלון מוקדש לע"נ גאון עוזנו עטרת תפארת הפוסקים מרן רבנו עובדיה יוסף בן גורג'יה זצוק"ל

הלכות ברכת המזון (ב')

נושאי השיעור:

ברכת המזון בנמנום. שכח לברך ונסע למקום אחר. ברכה אחרונה במקומה. ברכה בעד אחר באותו חדר. הסתפק אם בירך ברכת המזון. מזיגת היין לכוסות המסובים, כיצד? לצאת ידי חובה במבטא שונה ממסורת אבותיו. לצאת ידי חובה בברכת האשה. ברכה כנגד אשה ללא כיסוי ראש. ברכת המזון בבגד ים. כיסוי ראש לבנות בשעת הברכה. עניית דברים שבקדושה בברכת המזון. עמידה לאביו בשעת הברכה.

ברכת המזון בנמנום

א. שאלה: אדם שנמנם בשעה שבירך ברכת המזון, האם יצא ידי חובה?

תשובת הרב: יש כמה תקלות בברכת המזון בנמנום, והמסקנה למעשה בדיעבד: אדם שנמנם ומחמת כן שתק באמצע הברכה, אם שהה זמן כדי לגמור ברכת המזון מתחילתה ועד סופה, לאשכנזים עליו לחזור ולברך ברכת המזון. ולספרדים, כיון ששהה בשתיקה – אינו צריך לחזור ולברך.

ועל כל פנים, גם אם לא שתק אך לא ברור לו מה אמר ומה לא אמר, ומסופק שמא דילג ברית ותורה או שם ה', באיש יש מקום לומר שעליו לחזור ולברך. אך אשה לא תחזור לברך.

ונבאר בהרחבה:

כתב מרן בשלחן ערוך (סי' קפ"ה ס"ד): אפילו נשתכר כל כך עד שאינו יכול לדבר כראוי, יכול לברך ברכת המזון.

ואמנם לכאורה הדברים סותרים למבואר בשלחן ערוך להלן (סעיף ה'): אם בירך והיה שכור, נסתפקו התוספות והרא"ש אם

צריך לחזור ולברך. וכתבו הפוסקים כמה חילוקים, כגון שיש חילוק בין שיכור לגמרי לבין שאינו שיכור גמור. והרחיבו בזה. על כל פנים, מסקנת ההלכה שכל זמן שאדם יכול לדבר – רשאי לברך ברכת המזון. (משנ"ב סק"ו. וע"ע לעיל סימן צט במשנ"ב סק"ב, וכף החיים אות ז').

גם אדם עייף מאד שקשה לו לברך כראוי, אם בירך ברכת המזון – יצא ידי חובה.

אולם לכתחלה ייזהר שלא יבוא לידי כך. וכן הרחיב בזה גם מורי ורבי המובהק הגאון הרב משה הלוי בברכת ה' (ח"א פ"ו ס"ו וס"ז) בדינים הללו, ושיש להזהר שלא לשתות יותר מדי יין בסעודה, על מנת שלא יבוא לגדר "שיכור שאינו יכול לדבר כראוי".

והוא הדין לגבי אדם עייף, שעליו להשתדל מאד לא להגיע למצב שיברך ברכת המזון כשהוא נמנם.

באדם עייף יש בעיה נוספת, שיתכן שהנמנום יגרום לו לדלג כמה מילים בברכה, וכן יתכן שיפסיק באמצע הברכה.

סופה, לבני אשכנז עליו לחזור ולברך ברכת המזון. ולספרדים, כיון ששהה בשתיקה – אינו צריך לחזור ולברך.

ועל כל פנים, גם אם לא שתק אך לא ברור לו מה אמר ומה לא אמר, ומסופק שמא דילג ברית ותורה או שם ה', באיש יש מקום לומר שעליו לחזור ולברך. אך אשה לא תחזור לברך.

לפיכך צריך מאד להזהר בזה.

שכח לברך ונסע למקום אחר

ב. שאלה: אדם ששכח ולא בירך ברכת המזון בביתו, ונסע למקום אחר ונזכר שם שלא בירך, מה עליו לעשות?

תשובת הרב: ראשית יש לציין שלתחלה לא יקום ממקומו עד אחר הברכה.

ומה הדין אם שכח לברך? דעת מרן בשלחן ערוך (סימן קפד ס"א) שבין מזיד ובין שוגג, עליו לחזור ולברך ברכת המזון במקומו. וכתב במשנה ברורה (סק"ג) שאפילו הלך בדרך למרחוק כמה מילים (כמה קילומטרים) – עליו לחזור למקומו הראשון ולברך.

צריך להזהר מאד בדבר הזה. הרבה אנשים ממהרים בבוקר לעבודה, ולאחר שגומרים לאכול הם קמים תיכף להתארגן ליציאה ולארגן את הילדים, ותוך כדי החיפזון הם שוכחים לברך ונזכרים רק לאחר שהגיעו לעבודה, ועליהם לחזור למקומם ולברך ברכת המזון, בין אם לא בירכו בשוגג ובין אם במזיד.

אפילו אם נסע לאילת, עליו לחזור למקום שאכל ולברך. אלא אם כן עד שיחזור יתעכל המזון שבמעיו, שבמצב כזה לא יחזור, כך כתב המשנה ברורה.

ודאי שהוא נסיון קשה, ומה הפתרון למי ששכח ברכת המזון ונסע למקום מרוחק?

ישנו פתרון, אך אינו לכתחלה: כתב מרן בשלחן ערוך (סעיף ב') שכל האמור הוא דוקא אם אין לו עוד פת, אבל אם יש לו עוד פת (אפילו פחות מכזית), יאכל עוד ממה שיש לו ויברך ברכת המזון במקום השני. ומכל מקום דין זה הוא דוקא בפת, ולא מועיל אם יאכל עוד עוגיה או תפוח וכדומה במקום השני. (משנ"ב סק"ט).

ולכאורה לפני שאוכל את חתיכת הפת הזו עליו לברך ברכת "המוציא", מפני שכאשר יצא מהבית לא היה בדעתו להמשיך לאכול והסיח דעת מן הסעודה.

כל האחרונים מעירים על דברי מרן שלכאורה הוא סותר את דבריו (סימן קעח ס"א), ואין לנהוג כן לכתחלה. אבל על כל פנים, בדיעבד שכבר יצא ממקומו ונסע למקום רחוק וקשה עליו לחזור

אדם שהתעכב ושהה באמצע ברכת המזון מחמת אונס, אפילו בשתיקה, והיה יכול לגמור את כל הברכה מתחילתה ועד סופה בזמן שהתעכב, הביא המשנה ברורה (סימן קפג ס"ק כה ובביאור הלכה ד"ה אפילו. וע"ש) שיש אומרים שעליו לברך שוב את ברכת המזון.

ובאמת החילוק בין שהה מחמת אונס או מרצון, הוא דוקא לדעת הרמ"א (סימן סה ס"א). אבל לדעת מרן השולחן ערוך (שם), ובסימן קד ס"ה וס"ו) אין חילוק כזה, אלא יש להחמיר בכל אופן בהפסקה בשתיקה בתפילת שמונה עשרה, ולגבי קריאת שמע וברכותיה אינו צריך לחזור. וברכת המזון לכאורה דינה כתפלה (עי' בש"ע סימן קפג ס"ח).

ובודאי שיש כאן בעיה נוספת גם לספרדים, כי יתכן שדילג באמצע הברכה כמה דברים חשובים. מרן בשלחן ערוך (סימן קפז ס"ג וס"ד) כתב שיש דברים בברכת המזון שאדם שלא אמרם לא יצא ידי חובה, וכגון המילים "ברית ותורה" שבברכת הארץ, וכן מי שלא הזכיר מלכות בית דוד בברכת בונה ירושלים, אדם שנמנע אינו יודע בכלל מה אמר ומה לא אמר, ויתכן אפילו שדילג שם ומלכות, וכתב מרן בשלחן ערוך (סימן ריד ס"א) שכל ברכה שאין בה שם ומלכות – אינה ברכה.

ומה הדין למעשה באדם שבירך כשהוא מנמנע ולא ברור לנו שאמר את כל הברכה, וכגון שהתעורר באמצע הברכה והמשיך ממקום שעדיין לא הגיע אליו (וכדומה)?

יש כלל ידוע, שאדם שנתספק האם בירך ברכת המזון, עליו לחזור ולברך מספק מפני שחייב לברך ברכת המזון מן התורה (סימן קפד ס"ד), ורק ברכה רביעית שהיא מדרבנן לא יחזור לברך. אשה שנמנעה, ספק אם חייבת לחזור (מפני שיש ספק האם אשה חייבת בברכת המזון מן התורה), ולכן למעשה ספק ברכות להקל ולא תחזור לברך (עי' ברכת ה' ח"ב פ"ד ס"ו, שו"ת יחווה דעת ח"ו סימן י').

הרבה אנשים לאחר שגמרו סעודת ליל שבת יושבים ומפטטים ולא מברכים מיד, או ביום חול בארוחת ערב קוראים עיתון או יושבים לשיחת טלפון, הולכים לעיסוקיהם ומסתובבים בבית, ובסוף נזכרים לעשות מים אחרונים ולברך תוך כדי נמנום. הדבר חמור ואסור לעשות כן.

לסיכום: ביארנו שיש כמה בעיות בענין ברכת המזון בנמנום, והמסקנא למעשה בדיעבד: אדם שנמנע ומחמת כן שתק באמצע הברכה, אם שהה זמן כדי לגמור ברכת המזון מתחילתה ועד

אמנם לכאורה יש סתירה בדבריו, כי במשנה ברורה (סק"ב) מבואר שדוקא בתוך ארבע אמות מותר לכתחלה לשנות מקומו, אבל חוץ לארבע אמות מותר רק כשיש מניעה קטנה.

ולפיכך למעשה פשוט שבתוך ארבע אמות אין שום צורך להקפיד לשבת באותו מקום בדיוק שישב באכילה, ואפילו אין לו שום סיבה מיוחדת. אם נניח הוא קם ליטול מים אחרונים, אינו חייב להיכנס לכסא הפנימי אלא יכול לשבת על הכסא הראשון שהזדמן לידו, מפני שזה בתוך ארבע אמות.

אבל אם זה יותר מארבע אמות, וכגון בסלון הבית שרוצים בני הבית לשבת לאחר הסעודה יחד בספה, או בדוגמא בסעודת שבע ברכות, שרוצים לשבת לברך על יד החתן, כתבו הרב חיי אדם (כלל מז אות ה' – ו') והרב בן איש חי (ש"א פרשת בהעלתך ס"ז) ובכף החיים (אות א'), שזה רק אם יש לו מניעה קטנה או סיבה מיוחדת, שרוצים לדוגמא לשבת יותר במקום נח יותר, לאכול פיצוחים וכדומה, או שרוצים לשבת על יד החתן ולשמחו, אבל בלי סיבה מיוחדת לא נכון להתרחק יותר מארבע אמות ממקום האכילה.

הסתפק אם בירך ברכת המזון

ה. שאלה: מי שאכל ושבע ואחר כך התעסק בביתו בעיסוקים שונים, ולאחר מכן הסתפק אם בירך אחרונה, האם צריך לחזור ולברך?

תשובת הרב: כתב מרן בשלחן ערוך (סימן קפד ס"א) שצריך לברך קודם שיעקור ממקומו. בלשון הזו מרן כלל גם שלא ללכת ולהתעסק בדברים אחרים, כי אחר כך אדם מכניס את עצמו לספיקות וחשש ברכה לבטלה (כי אם לא יברך, יתכן שמבטל בזה מצות עשה מדאורייתא. ואם יברך, יתכן שמברך שלוש ברכות לבטלה)¹.

¹ מרן נשיא הישיבה רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל, הניח פעם תפילין של רבנו תם וחשב שהם תפילין של רש"י ובירך עליהם. כידוע על תפילין דרבנו תם לא מברכים, ולאחר ששם לב שבירך עליהם, אומרים שבכה על כך, כי יש אומרים שברכה לבטלה זה לאו דאורייתא של "לא תשא".

אמנם לפני שנים רבות שמעתי דרשה של הרב ע"ה, ואמר שם שאין אדם שלא קורה לו שבטעות הניח תפילין של רבנו תם ובירך עליהם, וזה לא נורא, כי רבים מהפוסקים הראשונים כתבו שהעיקר להלכה כדעת רבנו תם. אמנם המנהג לא כך, אבל יש פוסקים רבים שסוברים כמותו.

למקומו, שעת הדחק כדיעבד דמי ויוכל לנהוג על פי דברי מרן הללו (בסעיף ב').

ברכה אחרונה במקומה

ג. שאלה: מי שאכל עוגיות או פירות, ויצא מהמקום שאכל, האם עליו לחזור למקום על מנת לברך ברכה אחרונה, או שרשאי לברך בכל מקום?

תשובת הרב: נחלקו בזה רבותינו הראשונים, ויש ג' שיטות: דעת הרשב"א להקל שדוקא פת טעונה ברכה אחרונה במקום. ויש אומרים שם חמשת מיני דגן טעונים ברכה אחרונה במקומם. ויש אומרים ומחמירים יותר, שגם פירות משבעת המינים טעונים ברכה אחרונה במקומם.

וכתב מרן בשלחן ערוך (סימן קעח ס"ה, סימן קפד ס"ג): יש אומרים שכל שבעת המינים טעונים ברכה לאחריהם במקומם, ויש אומרים שדוקא חמשת מיני דגן.

אמנם הרמ"א (סימן קעח ס"ה) הביא שיש אומרים דוקא פת. אבל זו דעה יחידאה (דעת הרשב"א).

הדעה האמצעית היא מוסכמת לרוב הפוסקים וכך דעת מרן השלחן ערוך, שעל כל דבר מחמשת מיני דגן צריך לברך במקומו, ואם אדם יצא ממקומו עליו לחזור ולברך במקום שאכל. אבל אם אכל פירות, ואין חילוק בסוגי הפירות – בין פירות שברכתם האחרונה היא "בורא נפשות" ובין פירות משבעת המינים שברכתם האחרונה היא מעין שלוש (כגון תאנים, ענבים), אין חיוב לברך ברכה אחרונה במקומם.

ולכתחלה יברך במקומו גם ברכת מעין שלוש על שבעת המינים (משנ"ב ס"ק מה).

ברכה בצד אחר באותו חדר

ד. שאלה: מה שנוהגים שבסוף החתונה כל החברים מתקבצים סביב מקום החתן ומברכים שם ברכת המזון, האם זו הנהגה נכונה על פי ההלכה או שצריך לברך דוקא במקום שאכל? וכן בבית, שלפעמים קמים מהמקום ויושבים בספה וכדומה, האם יש קפידא שלא לברך שם את ברכת המזון?

תשובת הרב: כתב מרן בשלחן ערוך (סימן קפד ס"א): מי שאכל במקום אחד צריך לברך קודם שיעקור ממקומו. וכתב המשנה ברורה (שעה"צ אות ה') שאם זה מקום שמוקף מחיצות, יכול לטייל בכל המקום כולו. לפי זה יוצא שאדם שאכל במקום אחד באולם, יכול לברך בכל האולם כולו.

תשובת הרב: ²לכתחלה יש לשות מהכוס ורק לאחר מכן למזוג לכוסות של המסובין. אבל אם המברך חולה, או שחושש שהמסובים יימאסו, יכול למזוג לכוסות שלהם קודם ששותה.

ונרחיב את הדברים: לכתחלה עליו למזוג לאחר ששותה, מפני שהמזיגה היא הפסק בין הברכה לשתייה, וכמו שכתב הט"ז (סימן קס"ז ס"ק טו) על ההלכה שאסור למסובים לאכול קודם שיטעם הבוצע (ש"ע שם סט"ו), וכתב הט"ז שמחמת כן לא יבצע ויחתוך פרוסות החלה למסובים קודם שיטעם הבוצע.

וזה מצוי בעיקר באדם שההורים שלו מתארחים אצלו בשבת, או אמו האלמנה אוכלת אתו סעודת שבת, והוא רוצה לכבד את ההורים שלו ונותן להם את החתיכה הראשונה. ולפי דברי הט"ז אין לעשות כן, כי אם הם לא רשאים לטעום לפניך, מדוע אתה עושה הפסק בנתינת הלחם? ולכן קודם צריך לאכול מהפת ורק אחר כך לתת למסובים.

והוא הדין כאן במזיגת היין למסובין, שלכתחלה ישתה ורק אחר כך ימזוג למסובין.

כל זה לכתחלה, אבל אם הוא חולה או שחושש שמא יימאסו לשתות מהיין אחר ששתה, ימזוג לכוסות שלהם קודם השתייה (עי' ש"ע סימן קע סט"ז. וע"ש בט"ז ומשנ"ב), ואין לחשוש משום הפסק כי יש בזה צורך, וכשיש צורך אין זה חשוב הפסק.

כאן חשוב להעיר: אם הוא שותה מהיין ואחר כך מוזג לכוסות של המסובין, לכאורה הכוס נעשה פגום, וכתב מרן בשלחן ערוך (סימן רעא ס"ז. וע"ע סימן קכ"ט) שאם היו כוסות המסובים

² בעבר כולם היו שותים מהכוס של המברך ומעבירים מאחד לשני. היום אנשים מקפידים יותר על נקיון או שנעשו יותר ויותר בגדר "איסטניס", ולכן רוצים לשתות מיין שלא שתו ממנו. קודם מגפת הקורונה, כאשר הייתי עורך חופה, הייתי מברך, שותה ומעביר את הכוס שלי הלאה. בזמן מגפת הקורונה התחלתי לחשוש מזה, והייתי מברך, וקודם ששותה מהכוס הייתי נותן לתוך כוס אחרת בשביל החתן כדי שלא יסתבך. גם לאחר מגפת הקורונה המשכתי עם המנהג הזה, כי לא ידעתי מה רוצים החתן והכלה, כי נכנסה יותר מודעות ואנשים חוששים לשתות ממה שאדם אחר שתה.

בדרך כלל במשפחה המצומצמת כולם שותים מכוס אחת ומעבירים מאחד לשני, אבל כשמגיעים חתנים וכלות השאלה הזו עולה מחדש, כי אולי הם ישתו מחמת הנימוס ובאמת אינם חשים בנוחות, ולכן היום מצוי הרבה שמוזגים לכוסות אחרים, ולכן שאלו האם צריך למזוג קודם השתייה של המברך או לאחריה.

לכן צריך להזהר מאד לא ללכת למקום אחר עד שיברך.

ולמעשה אם יש ספק אם בירך ברכת המזון, כתב מרן בשלחן ערוך (סימן קפד ס"ד) שצריך לברך מספק, מפני שחיוב ברכת המזון הוא מן התורה.

המשנה ברורה (ס"ק יג) כתב שגם ברכה רביעית יברך למרות שהיא מדרבנן, כדי שלא יבואו לזלזל בה ולומר שהיא פחותה משלושת הברכות הראשונות, וממילא גם בשאר הפעמים יזלזלו בה. אבל כמה אחרונים חולקים על זה, ולמעשה לא יברך ברכה רביעית מספק כיון שחיובה רק מדרבנן. ועליו לחזור ולברך רק את שלושת הברכות הראשונות. (בא"ח ש"א פ' חקת ס"ט, כף החיים אות טו, הליכות עולם ח"ב עמ' סג, ברכת ה' ח"ב פ"ד ס"ו, אור לציון ח"ב פי"ג ס"ד).

אשה שנסתפקה אם בירכה, לא תברך ברכת המזון מספק, מפני שהגמרא הסתפקה האם אשה חייבת בברכת המזון מן התורה או רק מדרבנן. צדדי הספק, שלכאורה תתחייב בברכת המזון מדאורייתא, כי אין זו מצות עשה שהזמן גרמא. אבל מאידך כתוב "ואכלת ושבעת, וברכת את ה' אלקיך על הארץ הטובה אשר נתן לך" (דברים ח' י'), ומשמע שבברכה הזו אנחנו מברכים את הקב"ה גם על הארץ, ונשים לא נטלו חלק בארץ, ולכן יתכן שאינן חייבות בברכת המזון. (עי' רש"י ברכת כ: ד"ה או דרבנן). ועוד כתבו התוספות (ד"ה נשים) טעם שנשים פטורות, שכיון שלא שייך בנשים "ברית ותורה" – אינן חייבות בברכה.

למעשה הגמרא לא פשטה את הספק, ולהלכה אשה שנסתפקה אם בירכה, לא תחזור לברך. וכך הורו למעשה בבן איש חי (ש"א פ' חקת ס"ט) ובשו"ת יחיה דעת (ח"ו סימן י') ובברכת ה' (ח"ב פ"ד ס"ו) ובשו"ת אור לציון (ח"ב פי"ג ס"ה).

מזיגת היין לכוסות המסובים, כיצד?

ו. שאלה: כיצד נכון לנהוג לגבי אדם שקידש על היין ורוצה למזוג מכוסו לכוסות המסובים, האם צריך למזוג קודם ששותה מהכוס או לאחר מכן?

למרות שדעתו היתה כך, אף על פי כן כשנזכר שבטעות בירך על תפלין של רבנו תם, הרב בכה. ועל אחת כמה וכמה שיש להזהר בברכה שהיא לבטלה לכל הדעות.

תשובת הרב: ראשית יש לציין לגבי הנוסח, למרות שהנוסח של האשכנזים שונה מזה של הספרדים, מכל מקום ספרדי שבירך בנוסח אשכנזי (וכן להיפך), יצאו ידי חובה בלי שום פקפוק.

אבל לגבי המבטא עדיין יש לדון האם אדם ששומע ברכה במבטא שאינו כפי המסורת שלו, ומבין את הנאמר, האם יוצא ידי חובה? יש שאלה דומה בחתונות, שפעמים רבות מגיע רב לברך במבטא שונה מהמבטא שנוהגים החתן והכלה, ונשאלת השאלה האם החתן והכלה יוצאים ידי חובה.

איני מדבר כרגע אם המברך בולע אותיות, כגון שאינו מבטא ע' או ח', זה נושא אחר. אבל לעצם הענין, האם מי שמבטא את הקמץ כמו חולם יכול להוציא ידי חובה אדם שמבטא קמץ כמנהג הספרדים?

כתב מרן בשלחן ערוך (סימן קפה ס"א): ברכת המזון נאמרת בכל לשון, והטעם לדבר הוא מפני שנאמר "וברכת", ודרשו במסכת סוטה (לב.), בכל לשון שאתה מברך.

אמנם מצוה מן המובחר לברך בלשון הקודש, ולכן ודאי שלכתחלה יברך את הברכה כפי מסורת אבותיו. אבל מכל מקום, כיון שאפשר לברך בכל לשון, ודאי שאם שומע את ברכת המזון במבטא אחר, לא גרע מאדם ששומע ברכת המזון באנגלית שהיא ודאי לא לשון הקודש, וגם אם נאמר שהמבטא שלהם הוא לא לשון הקודש, עדיין לא יצא מכלל שפה זרה.

הפוסקים דנו בכמה אנשים שקבעו לעצמם שפה, אם זה לא נחשב לשפה. אבל כאן מדובר במיליוני אנשים בעולם בדור הזה ובעוד כמה דורות שמבטאים כך, ולכן אפילו שמסורת אבותינו ברורה לנו שמבטאים את הקמץ כמו פתח וכן עוד שינויים במבטא בין העדות, מכל מקום אם שמע ברכה מאשכנזי שמבטא בצורה אחרת – יצא ידי חובה.

הוא הדין גם לחתן וכלה ששמעו ברכה מרב אשכנזי שיצאו ידי חובה למרות שמבטאם שונה, כי אם בברכת המזון שהיא מדאורייתא יוצאים ידי חובה, קל וחומר ליתר ברכות שאדם יוצא בהם.

לצאת ידי חובה בברכת האשה

העלו אפשרות שאשתו תוציא אותו ידי חובה, ולמעשה האפשרות שהמטפל יוציא אותו עדיפה בלי כל ספק מהאפשרות שאשתו תוציא אותו. ומדוע? מפני שאיש שאכל ושבע חייב בברכת המזון מן התורה, ואילו באשה שאכלה הסתפקו בגמרא במסכת ברכות (כ:): אם חייבת מהתורה, ולפי זה לא תוכל להוציא אותו ידי חובה.

פגומים, צריך לתת מכוס הברכה לתוכן. (בסעודה כל אחד מהמסובין שתה מכוסו, ובשעת ברכת המזון כל אחד ואחד כוסו לפניו והכוס פגומה, ועל זה כתב מרן שיתקן את הפגימה על ידי שימזוג לכוסות המסובין, ואז כולם ישתו מכוס שאינו פגום).

לכאורה מכאן משמע שהוא הדין כשמקדש, שימזוג לכוסות של כולם קודם שישתה, ואם לאו המסובין שותים מכוס פגום.

אבל אין זה נכון, כי שם מדובר שכוסותיהם מלאים יין, ובשעת הברכה כל אחד מכיון על הכוס שלו. אבל אם כוסותיהם ריקים ומתכוונים על הכוס של המברך, בזה הדרך הנכונה ביותר היא שישתה ואחר כך יתן להם, כיון שמתחלה היה הכוס שלם, וכל המסובים נחשבים כאדם אחד. ולפי זה אין הבדל בין אם כולם שותים מהכוס שלו עצמו ובין אם הוא מוזג להם לכוסות ריקים.

כך מפורש גם בפירוש הרשב"ץ לברכות (מז:), שכיון שבשעת הקדושה (הכוונה לקידוש) לא הוי פגום, לית לן בה. כך כתב גם רבי דוד בונפיד בפסחים (קח:): שאין הפגם פוסל אלא לברכה, אבל אם אחר כך שתו מזה, אין בזה כלום. כך מבואר גם מדברי הרא"ש, וכך גם דעת מרן הגר"ע יוסף בחזון עובדיה (דיני קדש הערה יח), שכיון שבשעת הברכה היה מתוקן, אין בזה חשש של פגם לאחר מכן. וכן דעת הגר"שז"ז אורבך (הליכות שלמה פ"ט הערה צו), הגר"נ קרליץ (חוט שני סי' רעה אות ז') והגאון הרב דבליצקי (שובע שמחות פ"ד הערה קסז). ועוד.

אני מדגיש את זה כי ישנו חכם שבעבר היה נותן שיעורים כאן ברדיו בימי חמישי, והוא הבין מדברי המשנה ברורה שדעתו אחרת, ודוקא אם שותים מהכוס עצמה – אין בזה פגם, ואילו אם מחלקים את זה לכוסות אחרים, יש בזה פגם ואסור.

ועל זה הערתי שבראשונים מבואר אחרת, וכך גם כתבו כמה פוסקים ספרדים ואשכנזים כפי שהזכרנו קודם, והם מסבירים את הדברים גם בדעת המשנה ברורה, שיכול המקדש או המברך לשתות מכוסו ואחר כך לחלק לכוסות המסובים.

לצאת ידי חובה במבטא שונה ממסורת אבותיו

ז. שאלה: אדם סיעודי שמתקשה לברך לבדו ברכת המזון, אבל שכלו צלול לגמרי, ויש לו יהודי ירא שמים שמטפל בו. האם עדיף שהיהודי שמטפל בו יברך עבורו ברכת המזון ויוציאו ידי חובה למרות שהוא אשכנזי ומבטאו שונה ממבטא הספרדים, או שעדיף שאשתו תברך עבורו את ברכת המזון?

שמע כנגדה. והוא הדין לכל הברכות כולם. ולכן יש להזהר בדברים הללו, כי המכשלה בזה מצויה מאד.

מה שצריך לעשות הוא לסובב את הראש או לעצום עינים, וזה נוהג בכל דבר שבקדושה – ברכת המזון, קידוש, ברכות הנהנין וכדומה.

ברכת המזון בבגד ים

ט. שאלה: אדם שהולך לשחות בים ואחר כך יושב לנוח ולאכול

לחם או פירות, האם צריך להתלבש קודם ברכת המזון?

תשובת הרב: עיקר הדין הוא שכיון שנמצא עם בגד ים יכול לברך ברכת המזון.

ואמנם לגבי תפלה לא מספיק כיסוי בבגד ים, וכמבואר בשלחן ערוך (סימן צא ס"א) שאסור להתפלל עד שיכסה את לבו. אולם הקפידא רק בתפלה משום שצריך לראות את עצמו כעומד לפני המלך, אבל בקריאת שמע וברכותיה מבואר בשלחן ערוך (סימן עד ס"ו) שמעיקר הדין רשאי לברך ולקרוא קריאת שמע.

ומאידך בביאור הלכה (סי' צ"א סוד"ה יצא) כתב שרק מי שנאנס התירו לו לקרוא קריאת שמע כאשר חצי גופו העליון מגולה, אבל אם אין לו אונס אין לעשות כן.

ועל כל פנים, לגבי ברכת המזון הדין יותר חמור וצריך להקפיד כמה שאפשר שאדם יהיה לבוש. הב"ח כתב (סי' קפ"ג אות ה') שכיון שהעידו התוספות והרא"ש שהיו נוהגים בזמנם אפילו בפריסת סודר, וכן כתבו הטור ורבנו ירוחם, לכן כל ירא שמים ייזהר להתעטף בשעת הברכה במלבוש העליון ולשים את הכובע על ראשו, ולא יברך במצנפת (כיפה) קטנה אלא בכיפה גדולה או בכובע, ואפילו מברך יחידי יזהר בזה.

וכך הובא להלכה במגן אברהם (סק"ה) ובמשנה ברורה (ס"ק יא) ובכף החיים (אות ב').

ולכן למעשה, לא נכון לברך ברכת המזון כאשר אדם לבוש בבגד ים בלבד, אבל אין חובה להעיר למי שעושה כן, כי מעיקר הדין יש להקל.

כיסוי ראש לבנות בשעת הברכה

י. שאלה: האם נערות רווקות צריכות לכסות את ראשן בברכת המזון?

תשובת הרב: מעיקר הדין אין חובה לכסות את הראש כל רגע ורגע. אמנם אנחנו מקפידים לכסות את הראש תמיד, כדי שלא ניראה כמו גוים (ע"י ט"ז סי' ח' סק"ג), וכמו הרחוקים מתורה

בקידוש הדין שונה ובודאי שיכולה להוציא אותו ידי חובה, וכמו שכתב מרן בשלחן ערוך (סימן רעא ס"ב), מפני שבקידוש חיוב האישה והאשה שוה, מפני ש"זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו, וכל שחייב בשמירה חייב בזכירה".

ומכל מקום חשוב להבהיר שאי אפשר לברך ברכת המזון להוציא אחרים ידי חובה, אם המברך לא אכל לחם.

ברכה כנגד אשה ללא כיסוי ראש

ח. שאלה: אדם שאשתו אינה מקפידה על כיסוי ראש, האם יש איסור לברך כאשר אשתו נמצאת כנגדו?

תשובת הרב: כתב מרן בשלחן ערוך (סימן עה ס"ב): שיער של אשה שדרכה לכסותו, אסור לקרות כנגדו. (והוסיף הרמ"א שאסור אפילו באשתו). ומכל מקום נערות שדרכן לילך פרועות ראש – מותר. והוסיף הרמ"א, שהוא הדין שמותר לקרוא כנגד שערות של נשים שרגילות לצאת חוץ לכיסוי שלהן.

ולפי זה כתבו בבן איש חי (ש"א פרשת בא סי"ב) ובכף החיים (סימן עה אות יז) שנשים באירופה³ שדרכן לילך תמיד גלויות ראש, אמנם הן עוברות על איסור, אבל על כל פנים מותר לקרות קריאת שמע כנגדן. משום שדרך שערן להיות מגולה.

ומבואר כאן שהולכים בכל אשה כפי מה שהיא, ואם זו אשה שדרכה תמיד לכסות, אסור אפילו לבעלה לקרות כנגדה, אבל אם זו אשה שדרכה לגלות ראשה – מותר. (וע"י במשנ"ב שם סק"י, ובחזון איש סימן טז סק"ח).

גם בפאה נכרית הדין כן, ואדם שזכה ואשתו הולכת בכסוי ראש רגיל ולא בפאה נכרית, וכרגע הוא מתארח במקום אחר ויש שם אשה עם פאה נכרית, כיון שהרגילות של אותה אשה ללכת בפאה נכרית, מותר לו לברך כנגדה ואין בזה איסור.

ולכן למעשה, מותר לבעל לברך ברכת המזון ולעשות קידוש וכיוצא בזה כנגד אשתו הרגילה ללכת בגילוי הראש.

כל המדובר שהולכים אחר הרגילות הוא דוקא בכיסוי ראש, אבל לפעמים נשים הולכות בבית בלי גרביים, ומצוי מאד שאדם מברך ברכה ועל ידו נמצאת בתו או אשתו בלי גרביים, ואסור לברך כנגד אשה כזו, כי "שוק באשה ערוה".

וכך לשון מרן בשלחן ערוך (סימן עה ס"א): טפה מגולה באשה במקום שדרכה לכסותו, אפילו היא אשתו, אסור לקרות קריאת

³ בארצות המזרח זה לא היה קיים, אבל באירופה התחילו כבר הבעיות.

עניית דברים שבקדושה בברכת המזון

י"א. שאלה: המברך ברכת המזון ושמע את חברו מברך, האם צריך לענות אמן? ומה הדין כאשר אדם נמצא באולם שמחות ושומע קדיש או קדושה, האם עליו לענות אמן באמצע ברכת המזון?

תשובת הרב: אין לענות שום דבר שבקדושה באמצע ברכת המזון, לא קדיש, לא קדושה ובודאי שלא אמן של ברכות. (בא"ח ש"א פ' חקת ס"ג, כה"ח סימן קפג אות מה, שו"ת יביע אומר ח"א חאו"ח סימן יא).

אולם אחר שסיים ברכה רביעית בברכת המזון, והגיע לקטע "הרחמן", רשאי לענות.

אגב, יש נשים ששומעות קדיש או קדושה ואינן עונות, כי הן חושבות שנשים לא חייבות לענות לדברים שבקדושה. וזו טעות, אף שנשים אמנם לא חייבות להתפלל במנין וכדומה, אבל במידה ושומעות קדיש או קדושה – חייבות לענות.

עמידה לאביו בשעת הברכה

י"ב. שאלה: אדם שבשעה שבירך ברכת המזון נכנס זקן לחדר, האם עליו לעמוד באמצע הברכה?

תשובת הרב: מרן הגר"ע יוסף בהליכות עולם (ח"ב עמוד נט) כתב שיעמוד לכבודו.

ומכל מקום בעיקר הדין לעמוד לכבוד אביו, מרן ראש הישיבה שליט"א הורה שאמנם בכל פעם שאביו נכנס חייב לעמוד, אבל זה דוקא אם נכנס לבית, ואם הוא כבר נמצא בבית ורק עובר סמוך לבן – אין צורך לעמוד לו, והאב מוחל לבנו. [וע"ע בספר תורת חיים חלק ג' הלכות כיבוד הורים].

השיעור נמסר ביום ראשון כ"ז סיון תשפ"ב

לקבלת העלון במייל, וליצירת קשר -
A025606532@gmail.com

עורך העלון: הרב שלמה נחום

ביקורת: הרה"ג רבי יצחק מאזוז

העלון לא הוגה ע"י הרב, ונכתב באחריות העורכים.

ניתן להאזין לשיעור זה ולשאר שיעורי מורנו הרב שליט"א בקו "תורת חיים" 02-5606532

ומצוות ועוד טעמים נוספים, אבל יש זמנים שבהם יש חיוב לכסות את הראש.

כתב מרן בשלחן ערוך (סימן צא ס"ג): יש אומרים שאסור להוציא אזכרה מפיו בראש מגולה. טעם הדבר אינו משום צניעות אלא משום כבוד שמים, ואין חילוק בזה בין איש לאשה.

ואדרבה, ידוע שדין האשה בכיסוי הראש חמור יותר מהאיש, ואם לאיש אסור לברך ברכה כאשר ראשו מגולה, בודאי שאסור לנערה לברך ברכה כאשר ראשה מגולה. (על אשה נשואה אין צורך לדבר, שהרי בלאו הכי היא מחוייבת לכסות את הראש).

כך כתב מרן האיש מצליח (ח"ב סימן כד וסימן כה), והאריך להוכיח זאת מדברי הראשונים ומדברי מרן השולחן ערוך במקומות נוספים, שכל אשה וכת חייבת לכסות את ראשה בשעת הברכה או הזכרת ה'.

כך כתב גם מרן הגר"ע יוסף בשו"ת יביע אומר (ח"ו סימן טו), שגם נערה צריכה לכסות את ראשה בשעת הזכרת ה', והוסיף שיש להקפיד על כך בפרט בשעת ברכת המזון. (וע"ע בשו"ת אור לציון ח"ב פ"ז סי"ד).

לצערנו רבים בציבור הספרדי אינם מקפידים על זה, אבל אלו הם דברי הפוסקים ולא סתם חסידות בעלמא.

אין צריך מטפחת גדולה שתכסה את כל הראש, אלא די בבד או אפילו נייר קטן שתשים על ראשה על מנת שלא תזכיר שם ה' בראש מגולה⁴.

⁴ למוסדות הישיבה יש בית ספר מצויין לבנות בשם "בית יעקב ותתפלל חנה", ושם בשעת התפילה כל הבנות מכסות את ראשן בשעת הברכות והזכרת ה'.

לפני שהקמנו את בית הספר הזה, אחותי שתחיה היתה ילדה בגן, והגננת חילקה לבנות סוכריות. אחותי ניגשה אליה וביקשה ממנה שתניח את ידה על ראשה כדי שתוכל לברך על הסוכריה, והגננת התפלאה מדוע הילדה מבקשת את זה. הילדה הקטנה ענתה לה שהיא מזכירה שם שמים, ואיך אפשר להזכיר שם שמים בגילוי הראש?! הגננת שמעה את זה ושאלה אותה אם כן מדוע בתפילה היא לא מקפידה על כיסוי הראש, והילדה ענתה לה שהיא לא רוצה להטריח את הגננת ולבקש ממנה לשים את ידה על ראשה כל זמן התפילה, אבל ברכת שהכל היא ברכה קצרה, והיא יכולה לבקש ממנה שתשים את ידה על ראשה.